

GÄRTNER-KERTÉSZ TIBOR

Nagyapám
fegyvert rejteget

Scolar

Első fejezet

CSÚPA MÓKA, CSÚPA KACAGÁS

(1914. augusztus 1., szombat)

„Ez a céltudatosság, ez a tökéletes harccképesség bizonyítja, hogy nyert ügyünk van.”

Az Újság

A budai polgár (nagyapám) története egy mulatságos eseménnyel kezdődik: *kitört az első világháború*. Nem, nem *magát* a világháborút nevezem mulatságosnak, ámbátor a Nagy Háborúnak Svejk és társai is örökre felejthetetlen szereplői maradnak. A Nagy Háború az ország számára máig ható katasztrofális következményekkel járt, de *ahogy* elkezdődött, *ahogy* nagyapám kortársai a háború kitörését fogadták – mai fejjel – mindenképpen megmosolyogni való.

A háború kitörését – a pacifistákat és néhány széles látókörű, kiváló gondolkodót leszámítva – egész Európa kitörő lelkesedéssel fogadta.

A *Pesti Hírlap* hamburgi tudósítója 1914. július 31-i dátummal a következőket táviratozza haza:

„Egész Németországban óriási a lelkesedés. A lakosság mindenütt tüntet Ausztria és Magyarország mellett. A nagy városokban, mint például Hamburgban, a fiatalság nyolc-

*színű kokárdákat visel. A kokárda színei: piros-fehér-fekete, piros-fehér-zöld és fekete-sárga. A fiatalság lelkesedése nem ismer határt [...] a lelkesedés forró hangulata mindenkit magával ragad.*¹

A nagy lelkesülésben néhány újságírónak igencsak megoldul a fantáziája. Az *Újság* vezércikkírója például a következő különös hasonlattal elmélkedik a lelkesedés tüzeréről:

*„A diplomáciai mérséklés kereteit már régebben ostromolja [a lelkesedés], s keresztül tör rajtok. Ez a lelkesedés oly túlfűtött, hogy az apró fazekakban taktikázók leveseit nem lehet tüzenél melegíteni...”*²

„Az apró fazekakban taktikázók” alatt – akármit jelentsen is ez a szokatlan szófordulat – Szerbiát és főleg Oroszországot kell értenünk. A pesti lapok egyöntetű véleménye szerint Oroszország kétszínű és alattomos taktikázást folytat. Vilmos császár tizenkét órás ultimátumot intéz a cárhoz, hogy „szüntesse be a hadikészülődéseket”. Az ultimátum eredménytelen, a német császár augusztus 1-jén 5 óra 15 perckor elrendeli az egész német haderő mozgósítását. A magyar közvélemény biztos a győzelemben:

*„Ez a lelkeség, ez a céltudatosság, ez a tökéletes harc-képesség, és különösképpen ez a főséges erkölcsi alap, melyen törekvéseink mozognak [...] bizonyítja, hogy nyert ügyünk van.”*³

De az ellenség is biztos a győzelemben. A cári seregek főparancsnoka, Nyikolaj Nyikolajevics nagyherceg szerint Oroszország népei lelkesen várják a háborút, a körülmények kedvezők,

¹ *Pesti Hírlap*. 1914. augusztus 1., szombat. 3. o.

² *Az Újság*. 1914. augusztus 2., vasárnap. 1. o.

³ *Uo.*

▪ Kitört a háború!

és ami a legfontosabb, Isten és Szent Johanna az oroszok mellett áll. A szentpétervári követek diplomatikusan hümmögnek: az orosz főparancsnok nem a legszerencsésebben választotta meg aktuális védőszentjét, az orléans-i szűz angolelleses indulatai most nem igazán időszerűek. Az elkövetkező két-három év során a cári politikusok és hadvezérek különös földrajz- és történelemismerete még sok fejfájást fog okozni az antant diplomatáinak...

Budapesten, miközben „dübörögnek a tár-szekerek, és a kocsizörgés lárájára az automobilosok túlkölése válaszol... nagy az élénkség mindenfelé, és sokszorosán fölfokozódik a mozgalmasság azokon a pontokon, ahol a táborba menők hadba sorakoznak...”⁴ Este nagy tüntetés zajlik a háború mellett, a körutakon „nyüzsög a sokaság”, a járókelők közül sokan nemzetiszínű zászlókat lobogtatnak, mások olyan jelvényeket tűznek kabátjukra, amilyeneket a képviselőválasztások idején szoktak viselni. A tömeg a királyt, a hadsereget és Vilmos császárt élteti. Még csak a hadiállapotot hirdették ki, a katonák még el sem indultak, de a szembenálló felek már egymásra

⁴ Pesti Hírlap. 1914. augusztus 1., szombat. 3. o.

mutogatnak. Gyűlik a háborús apologetika és a kölcsönös felelősségre vonások vaskos irodalma. Az angol *Punch* című „élcslap” például a bibliai Káinként ábrázolja a német császárt. A háború az első pillanattól kezdve mitológiai és természetfölötti dimenziókat ölt, isteneket és ősi hőszokat hívnak harcba a háborúzó felek.

„Istenünkre és hitünkre! A pusztulás és összeomlás szörnyeit nem mi idéztük fel” – írja a *Pesti Napló*.⁵ Így folytatja: „A világháború poklát Oroszország zúdította Európa nyugalmára, boldogságára és kultúrájára. Az északi barbár viselje a rettenetes felelőség teljes súlyát Istene előtt.”

▪ Germán istennő csatára készen

⁵ *Pesti Napló*. 1914. augusztus 2., vasárnap. 1. o. – vezércikk.

„Minden elkövetkező katasztrófa, minden [...] könny, minden kioltásra rendelt vér vádolva tör Oroszország felé” – írja a *Pesti Hírlap*. „Az orosz csóva” címmel megjelent vezércikk a cárt sem kíméli: „Egyetlen ember lelke mer ilyen rettenetes terhet vállalni? A cárt nem szabad emberi mértékekkel mérni, ide alvilági mértékek kelleneek... Az Ephialtesek⁶ lelke visszajár.”

Oroszország a „gyalázatba züllött Szerbia kedvéért idézte fel a világháborút”⁷ – hangzik fel újra meg újra a magyar sajtó véleménye.

Szentpétervárott, augusztus 2-án vasárnap néhány órára kihozzák az orosz nemzeti kincstárból a kazanyi Szűz Mária csodatévő ikonját, és a Téli Palota Szent György-termében felállított oltáron helyezik el. Az oltár előtt a cár megáldja seregeit, és esküt tesz arra, hogy a győzelemig folytatja a háborút. Az eskütétel után a cár kilép a Palota erkélyére, felhangzik a cári himnusz, a téren összegyűlt hatalmas tömeg pedig egy emberként térdre ereszkedik.

„Le a muszkák cárijával! Vesszen Oroszország!” – kiáltozza Budapesten a lelkes tömeg. Az Oktogon teret annyira ellepik az emberek, hogy minduntalan megakad a forgalom. Később a Nemzeti és az Országos Kaszinó előtt „összeverődnek a tenyerek”, és a taps ritmusára azt skandálják:

„Vesz-szen Szer-bia!”

(„Serbien – muß sterbien”, skandálják ugyanakkor Bécsben.)

A háború mellett tüntető nép a Gizella téren és a Fürdő utcában a szerb udvari szállítói minőséget jelző szerb címert leveri az üzletportálokról, a szerb címer széttört darabjait a lelkesedéstől felhevült magyarok „lármás rivalgások” közepette beleszórják a Dunába.

⁶ A görög mitológiában a rémálmok démonai.

⁷ *Pesti Hírlap*.

■ Vilmos császárt éltet zászló a Bazilika előtt

„Csodálatos, hogy miket találnak ki a gyerekek lelkesedésükben! – írja az egyik újság.⁸

Egy tizenkétéves fiú azt írja a nénjének: Én már ezentúl kis sz betűvel írom szerbiát, mert nem érdeklik meg, hogy naggyal írjam...”

„Budapesten, hasonlóan a többi jövődő hadviselő felek fővárosaihoz, az utcákon zenekarok játszanak, az emberek virágot hintenek a vonuló katonák elé, üdvözlő és síró tömegek töltik meg a pályaudvarokat, hogy búcsúztassák a katonákat. Mindenki a legújabb divatos dalt énekl:

Várj csak,
Várj csak,
Kutya Szerbia!”⁹

„Európa minden fővárosában hatalmas, felvirágozott, ujjongó tömegek vonultak fel [...] az örök béke ígéretét ünnepeelve

⁸ Pesti Hírlap. 1914. augusztus 5., szerda. 11. o.

⁹ Bryan Cartledge: Trianon egy angol szemével. Bp., Officina, 29. o.

a háborúban, mely végleg megsemmisíti a »szembenálló felet« [...] a gonoszt.”¹⁰ Különösen látványos az a hatalmas – száz-
ezres – tömeg, amely Moszkvában és Szentpétervárott vonul ki
az utcára orosz nemzeti és ortodox jelképeket tartva a magasba.
A tüntetők mindkét nagyvárosban német és osztrák zászlókat
égetnek. A pánszláv eszmétől megittasodott oroszok több helyen
megverik a németül beszélő idegeneket. A Pavlovskij koncertte-
remben leveszik a műsorról Wagner *Parsifal*ját, és helyette Csaj-
kovszkij *1812* című hazafias művét adják elő. A *Pesti Hírlap* arról
tudósít, hogy az orosz Szesztrocsijerk tengeri üdülőjéből botok-
kal kergetik ki a külföldi, főleg német fürdővendégeket.

Egy másik sajtóhír szerint a tüntetők fegyverrel kényszerítik
a németeket arra, hogy oroszul beszéljenek. Arról nem szól a
tudósítás, hogy mi történik azokkal a németekkel, akik, még
ha fegyverrel kényszerítik is őket, akkor sem tudnak oroszul...

Nem mintha a Németországban tartózkodó oroszokkal kesz-
tyűs kézzel bánnának. James W. Gerard¹¹ amerikai nagykövet
beszámolója szerint augusztus másodikán a berlini orosz nagy-
követség zsúfolásig megtelik menedéket kereső, zokogó oro-
szokkal. A vasútállomásra igyekvő orosz nagykövet automobil-
ját tüntetők rohanják meg, és az „*elégtelen rendőri védelem*
következtében” a nagykövetet és a vele utazó hölgyeket botok-
kal inzultálják.

Eközben Magyarországon a bevonuló tisztek aprólékos gond-
dal csomagolnak, különösen fontos kérdésnek tűnik, hogy
hány patyolatfehér keményített gallért vigyenek magukkal, a
cselédlányok a szokásosnál is szebben vasalva készítik ki az al-
sóneműket. Arról nem tehetnek, hogy a háború csaknem ötven
hónappal tovább tart, mint amennyire e vidám készülődés kö-
zeplette számítanak, és mire véget ér, a katonák közül sokan
már csak rongyokban járnak. De most, 1914. augusztus else-
jén, szombaton, az össznépi lelkesültség közepette még senki

¹⁰ Fejtő Ferenc: *Rekviem egy hajdanvolt birodalomért*. Bp., Minerva–Atlan-
tisz, 32. o.

¹¹ James W. Gerard: *My four years in Germany*. New York, George H. Doran
Company, 1917.

sem figyel fel az alábbi, jelentéktelennek tűnő hírre. Senki sem kérdezi meg, hogy ugyan már miért adja ki a következő meglehetősen furcsa felhívását a Magyarországi Nőegyesületek Szövetségének Tanácsa:

„Felhívás a Szent István koronája alatt élő összes asszonyokhoz! [...] [8. pont]: A MNSZT arra buzdítja egyesületeit országszerte, hogy igyekezzenek fehérneműt gyűjteni, elhasználtat is...”

- A császár müncheni rezidenciájának Nibelung-termében katonaruhákat és alsóneműket varrnak az úriasszonyok

A használt gatyák gyűjtésére biztató felhívást olyan híres nagycsodák írnak alá, mint gróf Apponyi Albertné és Rosenberg Augusztina. Felhívásuk máshol is kitér arra, hogy a kellő képzettséggel bíró asszonyok bocsássák idejüket és tudásukat olyan feladatok ellátására, mint a hazaszállított sebesültek kórházi ápolása és „*fehérneműjük gondozása*”. Lehet, hogy a nőegyesületek már ekkor jobban ismerték a katonák felszerelésének siralmas állapotát?

Négy évvel később így számol be naplójegyzeteiben a katonák ruházatáról vitéz Sréter István, a későbbi honvédelmi miniszter, dandártábornok, aki az albániai összeomlás idején e katonai körzet legmagasabb rangú magyar parancsnoka:

„...a hőségben vastag téli csalánszövetruha volt a katonák meztelen testén. A ruha rongyos, foltos; ha egy-két jó nevelésű magyaromnak azt mondtam: »Mehetsz, fiam!«, ő vagy hátrafelé ment, mint a rák, vagy feszesen tisztelgett, és így szólt: »Ezredes uram, alázattal kérem, forduljon hátra, mert kilátszik a seggem«...”¹²

A Nagy Háború utolsó hónapjában, október 4-én ezt a jelentést küldi az Isonzó-hadsereg összekötő tisztje a parancsnokságnak:

„Nagy a fehérműhiány. Súlyos maláriabetegek meztelenül hevernek, mert [egyetlen] fehérműjük mosásban van. [...] Itt a fronton legjobbaink meztelenül védik a hazát...”

A háborúból hazatérő katonákról így ír Batthyány Tivadar belügyminiszter: *„A frontról hazaözönlő katonák nemcsak ki vannak éhezve, de teljesen le vannak rongyolódva. Sok katonának egyáltalán nincs fehérműje...”*¹³ A Károlyi-kormány által elrendelt ruhabezszolgáltatás eredményeként *„...nyolcvanegyszer alsónadrágot szolgáltatottak be Budapest lakói”* – írja a *Népszava* 1919. január közepén.

Ez a ma már tragikomikusnak tetsző gatyahiány a háború első pillanatától kezdve jól illusztrálja a hétköznapiak szálnalmas gondjait, az ország elkésérítő állapotát. Már több mint egy éve vége a háborúnak, amikor 1919. december 13-án, karácsony előtt az alábbi hír jelenik meg a *Szózat* című napilap bűnügyi rovatában:

¹² Vitéz Sréter István: *Összeomlás az albán fronton*. Bp., 1924. 20. o.

¹³ Batthyány Tivadar: *Beszámolóm*. II. kötet. Bp., Athenæum, 1927. 300. o.

„A rendőrség letartóztatta Virág Gyuláné mosónőt, aki több helyről ruhát vitt el mosásra és azt nem adta vissza. Körülbelül 120 000 korona értékű fehérneműt lopott el...”

Az ország – szó szoros értelmében vett – „legatyásodása” már a háború kitörésének első napján elkezdődik, és öt évvel később elmondhatatlanul siralmas állapotokhoz vezet. De most, a Nagy Háború kitörésének napjaiban az általános hangulat csupa lelkesedés, csupa katonazenés felvonulás, a cselemlányok odaadó lelkesültséggel vasalják a fehérneműket. A tiszt urakat ragyogó toalettekbe, ünneplőbe öltözött hölgyek és gyerekek kísérik a pályaudvarra.

„A háborút az elején senki sem vette komolyan, humoros képeslapok, vidám karikatúrák jellemezték az első bevonulások időszakát.”¹⁴ Mindenhol zene szólt, mintha valami karneválra készülődne Európa. Bécsben a bankgassei Magyar Ház előtt az osztrákok hazafias dalokat énekelnek, és lelkesen éltetik a magyarokat.

Több újság megjegyzi, hogy ez a szimpátiatüntetés példátlan Bécs történetében, és az is meglehetősen szokatlan, hogy magyarok, csehek és osztrákok együtt énekeljék egymás indulóit. A vidéki városok sem maradnak le a zenés népünnepélyekben. Tatán cigányzene mellett vonul a tömeg a honvédszászlóalj parancsnokának háza elé, ahol az őrnagy „...magas lendületű beszéddel buzdítja a behívott tartalékosokat és népfelkelőket hazafias kötelességük teljesítésére”. Zomborban – állítólag – „öreg, 50-52 éves emberek könyörögnek a katonai hatóságok előtt, hogy vigyék őket a háborúba”. Szamosújvárott száz középiskolai tanuló vonul a hadkiegészítő parancsnoksághoz „könyörögve kérve a parancsnokot, hogy sorozzák be őket önkénteseknek, mert ők a harctérre szeretnének menni”.

*

¹⁴ Kardos G. György előszava a *Széttépett évszázad, a két világháború képeslapjai* című kiadvány elé.

A hírek tarka sokasága közepette is szemet szúr az a több újságban megjelenő, mai szemmel igencsak meglepő tudósítás, miszerint egy C. Townley-Fullam nevű Magyarországon élő angol felszólítja itt élő honfitársait, hogy az amerikaiakkal együtt alkítsák meg a magyarországi angolszász légiót, amely a szerb hadszíntéren segítené a Monarchia csapatait. Mr. C. Townley-Fullam azt is közli a hazai sajtóval, hogy mihelyt sikerül legalább hatszáz embert toboroznia, jelentkezni fog a hadügyminisztériumban. Az ember azt hihetné, hogy C. Townley-Fullam egyike a közmondásosan különc, bolond angoloknak. Az augusztus elsejei brit sajtót átböngészve azonban kiderül, hogy a helyzet – még három napig! – távolról sem egyértelmű, és ez az angol úr sem olyan háborodott, mint amilyennek az utókor a Nagy Háború ismeretében gondolná. Jellemző, hogy az augusztus 1-jei brit kormányülésen a kabinet kétharmada (!) nemmel szavaz arra a kérdésre, hogy Franciaországnak hivatalosan is katonai támogatást ígérjenek-e egy esetleges német–francia háborúban.

„Anglia érdekei azt kívánják, hogy őrizzük meg abszolút semlegességünket egy olyan viszályban, amelyben Angliának semmi része nincsen.” (Daily News)

▪ *Journée Serbe*, francia plakát a szerbek támogatására szólít fel